

ŽIDOVSTVO

Christopher Partridge

Židovstvo je religija židovskoga naroda koji danas broji oko 15 milijuna ljudi diljem svijeta. Mnogi žive u Izraelu (oko 4,5 milijuna), a gotovo polovica židovske populacije (oko 7 milijuna) živi u SAD. Značajan broj Židova živi u Francuskoj (525 000), Kanadi (362 000), Velikoj Britaniji (292 000), Argentini (206 000), Ukrajini (180 000), Brazilu (100 000) i Južnoj Africi (95 000). Važno je razumjeti da znatan broj Židova nije usko povezan sa židovstvom kao religijom. Dok mnogi Židovi žele sačuvati svoj židovski identitet, većinu čine sekularni Židovi, koji se malo zanimaju za židovska vjerovanja i obrede. Primjerice, manje od trećine američkih Židova članovi su religijskih pokreta na koje je židovstvo podijeljeno.

Židovstvo, koje ima svoje korijene u drevnoj povijesti Izraela i hebrejskoj Bibliji (u kršćanstvu se odnosi na Stari zavjet), razvilo se u današnji oblik u razdoblju koje je uslijedilo poslije razorenja Jeruzalema i Hrama 70. god. Dakle, židovstvo kakvo mi poznajemo nije se razvilo prije kršćanstva, nego uz njega. Primjerice, gdje god je u hebrejskoj Bibliji religija bila vezana uz sustav žrtvovanja, toga više nije bilo, niti je moglo biti, poslije 70. god., jer je Hram – središte vjerskoga života – bio razoren. Mojsijev zakon je funkcionirao kao religijski i građanski zakon slobodnoga židovskog naroda. Poslije 135. god. židovska je država prestala postojati i samo je manjina Židova ostala živjeti na tom području. Dakle, sustav žrtvovanja nije se mogao provoditi u Hramu, zakoni se nisu mogli nametnuti, ni blagdani slaviti kao nacionalni događaji.

Poslije razorenja Hrama lokalne sinagoge su postale glavno mjesto vjerske djelatnosti (termin 'sinagoga' izvorno je označavao

'zbor', ali se kasnije počeo odnositi na zgradu u kojoj se Židovi okupljaju). Posebice, prvotno vezani uz Hram, obredi su se odvijali kod kuće i u sinagogi. Zaista, obitelj je osnovna jedinica židovskoga obreda, pa se tako, primjerice, ključni aspekti svečanosti kao što je Pesah, odvijaju uglavnom unutar doma. Ipak, dok je dom, posve jasno, stoljećima bio osnovno mjesto židovskih obreda, u novije vrijeme sinagoga je postala glavno mjesto za održavanje obreda zajednice i vjerske poduke, najviše kao posljedica rastuće sekularne prirode židovskih domova.

Kao što je rastao značaj doma i sinagoge, tako su i temelje židovstva poslije 70. god. postavili farizeji, koji su bili utjecajna manjinska skupina prije 70. god. Izvan farizejskih krugova je poslije 70. god. nikao rabinski pokret. Dok je prije 70. god. izraz 'rabin' bio izraz poštovanja, poslije se počeo rabiti više u tehničkom smislu, kao titula ovlaštenih vjerskih učitelja ('mudraca') koji ponekad obavljaju i sudačku dužnost.

Od 70. god., premda većina Židova više nije živjela u Izraelu, i dalje su osjećali snažnu povezanost s 'Obećanom zemljom'. Sinagoge su građene okrenute Jeruzalemu, a židovska liturgija je govorila o čežnji za povratkom; svakog Pesaha Židovi bi uzvikivali 'Sljedeće godine u Jeruzalemu', izražavajući time nadu da bi se mogli vratiti i u nadolazećoj godini slaviti sljedeći Pesah u Jeruzalemu. U svakodnevnim molitvama tražili su od Boga da vrati svoj narod u Cion (Cion je izvedenica staroga hebrejskog termina, vjerojatno znači 'tvrđava' ili 'stijena' i obično se odnosi na Jeruzalem ili brdo na kojem je izgrađen Hram u Jeruzalemu.) Tijekom 19. st. to je vodilo k cionističkom pokretu koji je izradio planove za židovsko naseljavanje Palestine. Posebice je Theodor Herzl (1860–1904) razvio politički program kojim je tražio suverena državna prava na

tom teritoriju. Slavna britanska Balfourova deklaracija iz 1917. god. je to podržala. Poslije Drugoga svjetskog rata i užasa holokausta (pogroma više od 6 milijuna Židova koje su počinili nacisti), osnivanje židovske države dobilo je podršku UN-a. Godine 1948. osnovana je država Izrael. Cionizam je, međutim, još uvijek aktivan pokret koji ohrabruje Židove da se vrate u Izrael. Za cioniste, od kojih mnogi nisu religiozni, država Izrael je od najvećega značenja kao zaštitnik židovskoga naroda i kulture.

Počeci i vjerovanja

Glavni izvor židovstva je hebrejska Biblija koja se sastoji od 24 knjige podijeljene na tri dijela: Tora (prvih pet knjiga Biblije, poznatih kao Petoknjižje), *Neviim* (Proroci) i *Ketuvim* (Spisi). Drugi vrlo važan autoritet je židovski zakon – *halaha*. *Halaha* je podijeljena na dvije glavne kategorije, 'pisanu Toru' i 'usmenu Toru'. Pisana Tora je Petoknjižje koje je, kao što se vjerovalo, u pisanome obliku predano Mojsiju na Sinaju. Usmena Tora je velika zbirka rabinskih rasprava i komentara Tore, uključujući i Mišnu (oko 200. god.), vrlo značajnu zbirku židovskih pravnih propisa koji su nastajali tijekom 200 godina, i babilonski Talmud (oko 700. god.), zbirku rabinskih predaja i razmišljanja o židovskom životu i zakonu. Različite struje ortodoksnoga i konzervativnoga židovstva proizašle su iz različitoga tumačenja *halaha*.

Vjerovanja židovstva, premda složena, uključuju sljedeće odrednice:

■ **Monoteizam** (samo je jedan Bog) je srž vjerovanja snažno izražen u iskazu vjere, poznatom kao *Šma*: 'Čuj, o Izraelu, Gospod naš Bog, Gospod je jedan.'

■ **Svijet nije plod slučaja, već promišljenog Božjeg stvaranja**, čije

postojanje On nastavlja održavati iz trenutka u trenutak.

■ **Bog nije načinjen od materije kao što su ljudska bića, već je duh.**

■ **Bog je sve dobro, sva pravednost, sveznajući, svemoguć.** Doista, on je daleko iznad čovječanstva, čije je razumijevanje Boga jako ograničeno.

■ **Božja volja se u prvome redu izražava u prirodnom moralnom zakonu i u Tori.**

■ **Nepoštivanje Božjih zakona je grijeh.**

■ **Pojedincu nakon smrti sudi Bog, nagrađen je ili kažnjen prema zaslugi.**

■ **Bog stalno djeluje u svijetu, vodi i usmjerava povijest, omogućujući materijalno i duhovno postojanje.**

■ **Židovstvo je religija 'izabranog naroda'.** Odabravši Abrahama, Bog je odabrao njegove potomke, židovski narod: 'I reče Gospod Abrahamu, »Idi iz svoje zemlje i svoje rodne kuće i kuće svog oca, u zemlju koju ću ti pokazati. Od tebe ću načiniti velik narod, blagoslovit ću te i učiniti tvoje ime velikim, i ti sam ćeš postati blagoslov... i u tebi će sve obitelji na zemlji biti blagoslovljene.« (Postanak, 12:1–3.) Iako se Bog shvaća kao jedan istinski Bog, Bog svih ljudi, židovstvo je religija onih koje je jedan istinski Bog 'izabrao' – židovstvo je etnička vjera. Razumijevajući to kao obvezu, a ne kao povlasticu, Židovi nastoje očuvati slavljenje Boga i biti primjer narodima.

■ **Veza uz izbor židovskog naroda je i Božji odabir zemlje, zemlje koju je obećao Abrahamu: 'Bog se objavi Abrahamu i reče, »Tvom potomstvu dat ću ovu zemlju...**

zauvijek.'« (Pos, 12, 7; 13, 5). Slijedom toga, 'obećana zemlja' Izrael uvijek je zauzimala istaknuto mjesto u židovskome razmišljanju.

■ Premda postoje različita razmišljanja o 'Mesiji', rašireno je vjerovanje da će Bog osloboditi židovski narod u mesijansko doba, doba u kojem će potomci kralja Davida osnovati savršeno i miroljubivo društvo. David je bio kralj u biblijskom Izraelu (oko 1037–967. god. pr. Kr.) i duboko je usađen u židovskoj svijesti. Svi kasniji zakoniti kraljevi Izraela trebali su potjecati od Davida, čak će

i dolazeći Mesija, vjeruje se, pripadati lozi Davidovoj. Zato je David u židovstvu postao simbolom otkupljenja i Židovi još uvijek mole za obnovu kuće Davidove.

Podjele unutar židovstva

Postoje dvije široke židovske obitelji, Aškenazi i Sefardi. *Aškenaz* je hebrejska riječ za područje koje danas znamo kao Njemačku, a Aškenazi su Židovi porijeklom sa zemljopisnoga područja današnje Njemačke i sjeverne Francuske. Zajednice koje su se

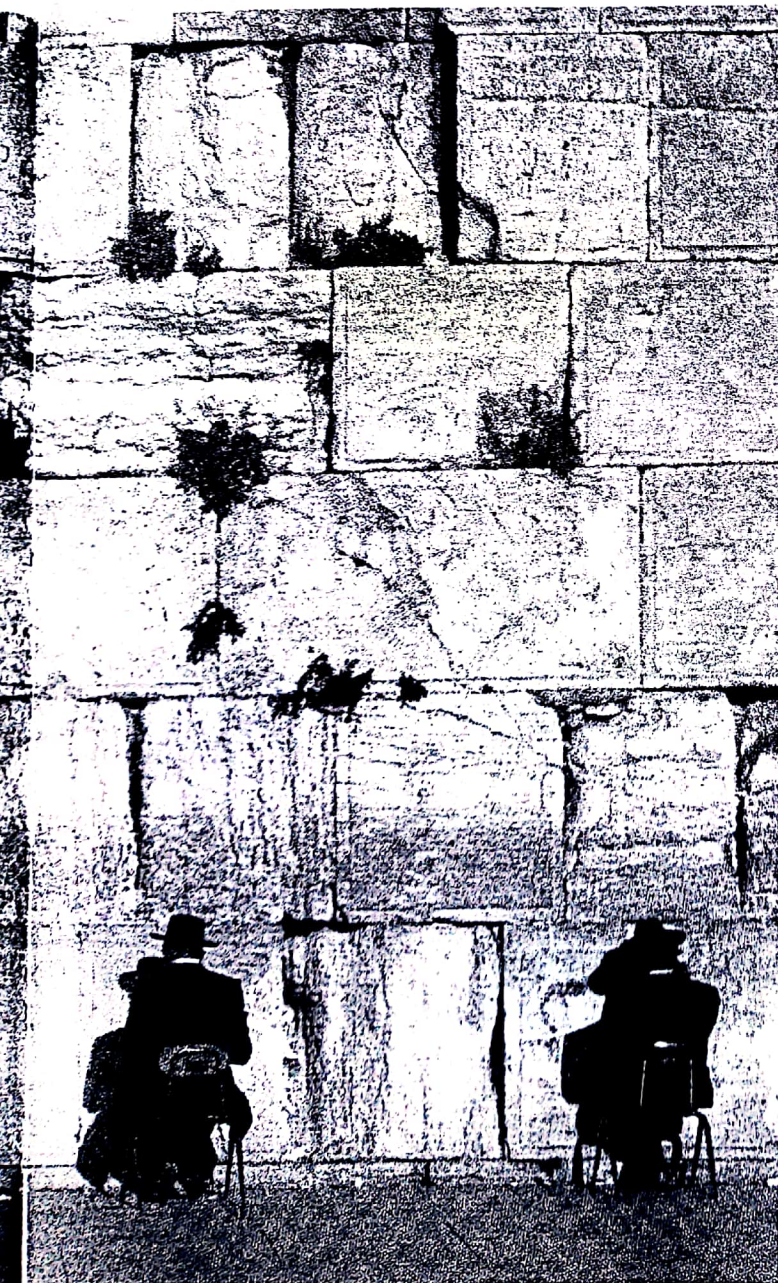
kasnije naselile u Skandinaviji i istočnoj Europi, pripadaju obično aškenaskim Židovima. Zajednički jezik kojim su govorili, jidiš, bio je mješavina hebrejskoga, visokonjemačkog i raznih lokalnih govora. *Sefard* je izraz porijeklom s Iberijskoga poluotoka; sefardski Židovi su potomci zajednica koje su naseljavale Španjolsku i Portugal. Poslije masovnoga progona krajem 15. st., mnogi su sefardski Židovi pobjegli na istok i naselili se u Italiji, Turskoj, Palestini i sjevernoj Africi, dok su se ostali kretali sjevernije u zapadnu Europu, posebno

Nizozemsku, Njemačku i Englesku. Naposljetku, bježeći od progona, veliki broj ih je dospio do Sjeverne Amerike i Latinske Amerike (posebno Argentine i Brazila). Zajednički jezik sefardskih Židova bio je ladino, koji korijene ima u španjolskom jeziku. Kao što se i moglo očekivati, iako su te dvije obitelji svjetskog židovstva jedinstvene u svojoj predanosti opstanku i razvoju židovstva, ipak imaju vlastite, različite običaje, predaju i obrede. Osim te temeljne podjele, u današnjem židovskom svijetu postoje i različite druge podjele. Uz pripadnike nereligioznog političkog cionizma (pripadnici kojeg znaju biti čak antireligiozni) i uz sekularne Židove, koji mogu biti samo labavo vezani uz svoju vjeru, postoji barem još šest glavnih religijskih pokreta:

■ Reformirano židovstvo, koje se ponekad naziva liberalnim ili progresivnim, postoji od ranoga 19. st. u Njemačkoj. Kao pokret koji je težio da odgovori na zahtjeve europskoga prosvjetiteljstva, bio je samosvjesni modernizirani pokret. Željeli su prilagoditi židovske obrede i obrazložiti temeljna vjerovanja izrazima nove racionalne i liberalne misli koja se pojavila na Zapadu. Neki od njihovih zagovornika željeli su se udaljiti od onoga što su smatrali arhaičnim i praznovjernim vjerovanjem kako bi razvili židovstvo suvremenog doba.

■ Ultraortodoksno židovstvo se pojavilo u ranom 19. st. kao antireformistički pokret. Posebno je u Mađarskoj postojalo ogorčeno suparništvo između onih koji su željeli sačuvati tradicionalna vjerovanja i onih koji su težili reformi. Rabin Moše Sofer (1762–1839), utjecajni vođa, uvjeravao je da

Zapadni zid (jedini dio Hrama koje je preostao poslije njegova razorenja 70. god.) za Židove je sveto mjesto.

svako odstupanje od tradicionalne židovske vjere i prakse predstavlja izravnu povredu Božje volje. Odbacio je bilo kakve promjene u predaji i svaku bitniju prilagodbu liberalnoj kulturi. Slijedom toga, njegovi sljedbenici i učenici su se ogradili od ostalih Židova i, slično hasidskoj zajednici, razvili vrlo centralizirane odvojene zajednice.

■ Ortodoksno židovstvo (poznato i kao moderno ili neoortodoksno) nastalo je kao umjereniji odgovor na inovacije reformista. Iako 'ortodoksnoga pokreta' kao takvog danas nema, takva ortodoksija, sastavljena od niza zasebnih grupa, termin je pod koji se može podvesti sve one Židove koji dijele temeljna načela tradicije koja se pojavila sredinom 19. st. u Njemačkoj i čiji je osnivač Samson Rafael Hirsch (1808–1888). On i druge židovske vođe ustrajali su na nepromjenjivosti autoriteta Tore i *halahe* i slagali se s nekim stavovima ultraortodoksnih Židova. Ipak, osjećali su snagu suvremenosti i oduševljavalo ih je uključivanje Židova u široko europsko društvo. Stoga, Hirshov se stav može sažeti u popularni slogan, *Tora im dereh erec* (Tora i društvo). Drugim riječima, iako su se držali autoriteta tradicije i odbijali svaku nagodbu o baštini, ortodoksni Židovi su nastojali činiti većinu onoga što je suvremenost nudila. Taj kreativni spoj židovstva i suvremenosti karakteristika je modernoga ortodoksnog židovstva. Međutim, danas je mnogo onih (ponekad zvanih *haredim*) koji se, nezadovoljni temeljnim obilježjima moderne kulture, kao što su relativizam i pluralizam, okreću desnom krilu i separatističkim oblicima židovstva.

■ Konzervativno ili mesorati židovstvo pojavilo se sredinom 19. st. u Njemačkoj kao još jedan odgovor na izazove europskog modernizma. Ako se ortodoksni pokret može shvatiti kao pokret između ultraortodoksnoga

i reformističkoga židovstva, konzervativni bi mogao stajati između ortodoksnoga i reformističkoga. Nezadovoljne običajima i tradicionalnim ograničenjima ortodoksnoga bogoslužja, a ne želeći otići toliko daleko kao reformisti, neke židovske vođe ipak su željele vidjeti židovstvo kao religiju spremnu za izazove modernoga doba. Željeli su očuvati tradicionalno židovstvo, ali na način koji odgovara suvremenim prilikama. Stoga, primjerice, iako su podržavali običaj odvojenoga sjedenja žena i muškaraca u sinagogi, dopuštali su ženama da budu rabini ili kantori. Ustrajavali su na autoritetu Tore, ali ne i na tome da je to stvarno bila Riječ Božja. Iako se može naći svuda gdje ima Židova, konzervativno židovstvo najjače je u Sjedinjenim Američkim Državama. Izvan SAD pravac je općenito poznat kao mesorati (od hebrejske riječi koja znači 'tradicionalan').

■ *Humanističko židovstvo i *rekonstrukcionizam su ovovremeni pokreti osnovani u Sjedinjenim Američkim Državama i naginju ka sekularizmu.

■ Konačno, iako bi se hasidske zajednice mogle spominjati s ultraortodoksnima, pošto su zasebne bar po porijeklu, svrstavaju se odvojeno. Zatražite li nežidova da opiše religioznoga Židova, prvo što bi većini njih palo na um vjerojatno bi bila slika člana upravo ove zajednice: duga brada, dugi zalisci i dugi crni kaput. Hasidizam se pojavio u 18. st. u Poljskoj, a utemeljio ga je rabin Israel ben Eliezer (oko 1700–1760), Ba'al Šem Tov (Gospodar dobrog imena). Rastuće nezadovoljstvo s tradicionalnim židovstvom, koje je za mnoge Židove postalo suviše suhoparno i intelektualno, budilo je želju za nečim novim. Ba'al Šem Tov je tu želju spojio s neintelektualnim oblikom židovstva. Učio je da su osobna ljubav, molitva i

ispunjen odnos s Bogom, Bogu daleko važniji od učenja. Uz isticanje mističnoga doživljavanja Boga, hasidizam je razvio i snažnu opoziciju modernizmu i čak je proglašen 'fundamentalističkim' po svom pristupu. Štoviše, kao što je slučaj s ultraortodoksnim zajednicama, zadržao je odmak od liberalne kulture. Primjerice, želeći postaviti društvene granice, sljedbenici su prihvatili osobit način odijevanja, odbijaju sudjelovati u svjetovnom obrazovanju i nameću vrlo stroga pravila prehrane.

Ljubavički pokret

Shirley Lucass

Ljubavički pokret proizašao iz židovskog hasidizma, osnovan je u 18. st., a utemeljio ga je Šneur Zalman iz Ljadyja (poznat kao Rav iz Ljadyja; 1745–1813). Njegovi potomci i sljedbenici su odselili u Lubavič u Rusiji gdje je bilo njihovo glavno središte sve do 1916. Zalman, učenik Dov Bera, Magida iz Mežireča, razvio je habad hasidizam, koji nije samo postavio temelj ljubavičavske filozofije, nego je postao i njezinim sinonimom.

'Habad' je akronim od *hohma*, *bina* i *da'at* (mudrost, razumijevanje i spoznaja) – viših *sfirot* (sefira) koje predstavljaju funkcije uma. U *kabali Isaaka Lurie, na kojoj je rabin Israel ben Eliezer, Ba'al Šem Tov, zasnovao hasidizam, deset *sfirot* su Božje emanacije. U njima se emocionalni proces javlja kao rezultat razumskoga procesa. U

habad filozofiji, čovječanstvo, koje je stvoreno prema Božjoj slici, treba odražavati taj proces: vjerski osjećaji trebali bi izvirati iz razumskoga procesa kontemplacije Boga, a ne okolnim putem. Razlikovanje različitih vrsta ekstaze nalazimo u Dov Berovom djelu *Kuntres ha-Hitpa'alut* (Rasprava o ekstazi). Međutim, glavni tekst pokreta *Likkutei Amarim* (Zbirka kazivanja, poznata i kao *Tanja*) napisao je Zalman, a u njemu nalazimo sustavno objašnjena temeljna načela habada. Iako se habad smatra mnogo filozofskijim od toplijeg, prisnijeg pristupa Ba'al Šem Tovljev hasidizma, za njega nije karakteristično samo naglašavanje razumskoga učenja, već i njegova slavljenička priroda.

Od 1916. dva glavna središta ljubavičkoga pokreta su Izrael i Sjedinjene Američke Države. Hasidske skupine često imaju obilježja dinastije, pa je tako vođa američkoga sjedišta u New Yorku, rabin (ili *rebe*)

Rabin Menachen Mendel Schneerson sluša čitanje Tore za vrijeme jutarnje molitve u Brooklynu, New York, 1992.

Menachem Mendel Schneerson (1902–94), bio zet prethodnoga rabina i šesti poslije Zalmana. Osobito poslije Drugoga svjetskog rata na ljubavički se pokret gledalo kao na preporodni pokret u židovstvu. Ljubavički pokret smatra da je okretanje Židova Tori najveći prioritet jer bi to moglo ubrzati dolazak Mesije. Nije riječ samo o formalnom pridržavanju, jer, kao što je sedmi rabin objasnio, 'Tora i *micvot* (zapovijedi) moraju postati sastavni dio pojedinca i prožeti njegovu bit'. *Simha šel micva* (radost izvršavanja zapovijedi) kao i toplina i sklonost bavljenju s drugima najznačajnija su obilježja hasidizma. I molitva je

više od molbe, ona je 'priljubljuvanje uz Boga' – odricanje od svijesti o odvojenom